

Η Συμμετοχή των Συνδικαλιστικών Οργανώσεων στον Διάλογο για την Ενέργεια¹

Κείμενο βάσης για το Εργαστήριο Β «Complex interests: Trade unions and energy transformation»

1. Ενεργειακό και περιβαλλοντικό πρόβλημα: Από τις τεχνολογικές στις κοινωνικές λύσεις;	3
2. Η ανανέωση της συνδικαλιστικής παρέμβασης	3
2.1 Η συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο της φορντικής δημόσιας επιχείρησης.....	4
3. Η κωδικοποίηση των απόψεων των ενδιαφερόμενων μερών του τομέα της ενέργειας	4
3.1 Εργαλεία	4
3.2 Το σύστημα αξιολόγησης CEEP/CIRIEC	5
3.3 Συλλέγοντας τις απόψεις των ενδιαφερόμενων μερών του κλάδου ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα.....	6
4. Συνοπτικά αποτελέσματα της αξιολόγησης για το έτος 2012	7
4.1 Κλίμα αβεβαιότητας.....	7
4.2 Δημοκρατικό έλλειμμα.....	8
4.3 Για ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης των ΑΠΕ	8
4.4 Δημοκρατικός ενεργειακός σχεδιασμός	9
4.5 Ενέργεια ως κοινωνικό αγαθό.....	9
Συζήτηση.....	9
Βιβλιογραφικές Αναφορές	11
Ενδεικτική βιβλιογραφία για το θέμα των συνδικάτων, της κλιματικής αλλαγής και των επιχειρήσεων του τομέα της ενέργειας:	11

---

¹ Του Γιάννη Ευσταθόπουλου.

Εισαγωγή

Ο τομέας της ενέργειας βρίσκεται εδώ και μια δεκαπενταετία στο επίκεντρο ριζικών μεταβολών που αλλάζουν δραματικά τόσο την οργάνωση όσο και τον προσανατολισμό του σε σχέση με το παρελθόν. Πολιτικές με αντικείμενο τη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς ενέργειας, την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής αλλά και ευρύτερες διαρθρωτικές εξελίξεις όπως η σταδιακή εξάντληση των «φθηνών υδρογονανθράκων» διασταυρώνονται σήμερα με την κοινωνική και οικονομική κρίση, το πρόγραμμα διαρθρωτικής και δημοσιονομικής προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας (μνημόνιο) και την εμβάθυνση των ιδιωτικοποιήσεων, προκαλώντας μια σειρά από ριζικές ανακατατάξεις στο χώρο της ενέργειας.

Στο πλαίσιο του νέου αυτού περιβάλλοντος, τα συνδικάτα καλούνται από την πλευρά τους να αντιμετωπίσουν κρίσιμες προκλήσεις που αφορούν τόσο το μέλλον και τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης στον τομέα της ενέργειας όσο και το ρόλο τους -ακόμα και την ίδια την ύπαρξή τους- ως φορέων συλλογικής εκπροσώπησης των εργαζομένων. Δεν υπάρχει αμφιβολία, για παράδειγμα, ότι η μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλού άνθρακα θα συνοδευθεί από ριζικές αλλαγές στη δομή και την απασχόληση στον ενεργειακό τομέα, θέτοντας έτσι ένα ζήτημα «δίκαιης μετάβασης» (just transition) προς το νέο ενεργειακό υπόδειγμα (Abramsky, 2009). Η προσαρμογή της συνδικαλιστικής δράσης στις απαιτήσεις ενός σύνθετου, πολυδιάστατου και ολοένα και πιο εχθρικού περιβάλλοντος αποκτά έτσι ζωτικό πλέον χαρακτήρα:

- για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των συστηματικών επιθέσεων που δέχεται ο κόσμος της εργασίας στις επιχειρήσεις της ενέργειας μέσω των ιδιωτικοποιήσεων και της εμπορευματοποίησης του τομέα
- για την έγκαιρη και δίκαιη μετάβαση των εργαζομένων, τόσο ατομικά όσο και συλλογικά, στο νέο ενεργειακό υπόδειγμα (εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού για τη μετάβαση σε νέους τομείς και ειδικότητες, διασφάλιση εργασιακών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων στο νέο περιβάλλον κ.λπ.)
- για την αναγκαία επανασύνδεση των συνδικάτων με την κοινωνία, την εδραίωση σχέσεων εμπιστοσύνης και τη διαμόρφωση συμμαχιών με στόχο τη λειτουργία του νέου ενεργειακού υποδείγματος προς όφελος του γενικού/δημοσίου συμφέροντος.

Η έκβαση αυτού του δύσκολου -πλην επιτακτικού- εγχειρήματος θα κριθεί από την εκπλήρωση μιας σειράς προϋποθέσεων, με κρίσιμότερες ίσως την πλήρη και οριστική αποδοχή εκ μέρους των συνδικάτων της αναπόφευκτης και επερχόμενης ριζικής αλλαγής του ενεργειακού γίνεσθαι, καθώς και την αναγνώριση των άλλων ενδιαφερόμενων μερών του τομέα της ενέργειας (stakeholders) ως ηθικά νόμιμων (legitimate) πλέον συνομιλητών. Το θεμελιώδες ερώτημα συνεπώς που ανακύπτει δεν είναι αν θα προκύψει η εν λόγω αλλαγή, αλλά *ποιο* θα είναι το περιεχόμενό της, *ποιες* οι προτεραιότητες και οι τεχνολογίες της και κυρίως *ποιοι* θα καρπωθούν τα οφέλη και *ποιοι* θα επωμιστούν το κόστος του νέου ενεργειακού υποδείγματος (Abramsky, 2009). Η ικανότητα εύστοχης ανάλυσης του σύνθετου και μεταβαλλόμενου εξωτερικού περιβάλλοντος συνιστά μια επίσης σημαντική παράμετρο για την αποτελεσματική χάραξη της συνδικαλιστικής στρατηγικής. Στο πλαίσιο αυτό, διάφορα εργαλεία μπορούν να συμβάλουν στην κωδικοποίηση των απόψεων που εκφράζονται στη δημόσια συζήτηση, προκειμένου να προσδιοριστούν τα σημεία σύγκλισης ή απόκλισης μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών. Αυτό δύναται αφενός να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα και στόχευση των παρεμβάσεων των συνδικάτων της ενέργειας και αφετέρου να αυξήσει το κύρος τους μέσα από τη διευκόλυνση των συζητήσεων και τη δημιουργική παρέμβαση στον δημόσιο διάλογο.

1. Ενεργειακό και περιβαλλοντικό πρόβλημα: Από τις τεχνολογικές στις κοινωνικές λύσεις;

Ο κορυφαίος Γάλλος κοινωνιολόγος Εντγκάρ Μορέν (Edgar Morin), στην έκθεση απολογισμού της Επιτροπής Σοφών για την Εθνική Δημόσια Συζήτηση για την Ενέργεια που έλαβε χώρα στη Γαλλία το 2003, υπογράμμισε επικριτικά την ανεπαρκή εξέταση των βαθύτερων πολιτισμικών και κοινωνικών ζητημάτων που θέτει το ενεργειακό πρόβλημα του 21^{ου} αιώνα. Οι συζητήσεις αυτές, όπως ισχύει ακόμα και σήμερα σε πολλές περιπτώσεις, επικεντρώθηκαν στις τεχνολογικές και οικονομικές διαστάσεις του προβλήματος, με στόχο την εύρεση απαντήσεων σε σημαντικά, πλην όμως αποσπασματικά, ερωτήματα όπως «πόση περισσότερη ενέργεια μπορεί να παραχθεί;», «σε τι κόστος;», «σε τι χρονικά περιθώρια;» και «για πόσο καιρό ακόμα;». Η τεχνοκεντρική και βαθιά «οικονομιστική» αυτή προσέγγιση της ενεργειακής, περιβαλλοντικής αλλά και οικονομικής κρίσης τείνει έτσι να υποβιβάζει τους πολίτες σε παθητικούς δέκτες των (βραχυπρόθεσμα) ευεργετικών αποτελεσμάτων που απορρέουν από τα επιλεγμένα τεχνολογικά υποδείγματα. Στο πλαίσιο αυτό, η ευθύνη για την επιλογή αυτών των τεχνολογικών υποδειγμάτων ανατίθεται πρωτίστως σε εμπειρογνώμονες, ικανούς να αποφανθούν για μια βέλτιστη -και κοινωνικά ουδέτερη - τεχνολογική λύση.

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας ωστόσο πληθαίνουν οι φωνές που αμφισβητούν ευθέως το εν λόγω πλαίσιο άσκησης πολιτικής, λόγω της απουσίας τεχνολογικών λύσεων ικανών να εκπληρώσουν ταυτοχρόνως και σε ικανοποιητικό βαθμό μια σειρά από θεμελιώδη οικονομικά, κοινωνικά, περιβαλλοντικά αλλά και χρονικά κριτήρια. Αφετηρία αυτών των προβληματισμών συνιστά η εκτίμηση ότι δεν υφίσταται σήμερα τεχνολογία παραγωγής ενέργειας ικανή να απαντήσει ταυτόχρονα -μεσοπρόθεσμα τουλάχιστον- α) στην αύξηση της παγκόσμιας κατανάλωσης ενέργειας που συνεπάγεται η ανάπτυξη των χωρών του Νότου, β) στη σταδιακή εξάντληση των «φθηνών» αποθεμάτων υδρογονανθράκων. γ) στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής καθώς και δ) στη διατήρηση του κοινωνικού χαρακτήρα της ενέργειας.

Το μείζον αυτό τεχνολογικό έλλειμμα επιβάλλει συνεπώς την αναζήτηση «κοινωνικών λύσεων», με όχημα τη διαβούλευση της κοινωνίας και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών, των συνδικάτων, των οργανισμών της τοπικής αυτοδιοίκησης, των δημόσιων φορέων, των ερευνητικών ιδρυμάτων και των επιχειρήσεων σε δράσεις και συζητήσεις τοπικής, εθνικής και ευρωπαϊκής εμβέλειας. Οι συζητήσεις αυτές καλούνται ειδικότερα να εξισορροπήσουν το παρόν πλαίσιο άσκησης πολιτικής, που εστιάζει στην πλευρά της παραγωγής ενέργειας, και να αποδώσουν σαφώς μεγαλύτερο βάρος στην πλευρά της κατανάλωσης, και κατ' επέκταση σε θεμελιώδεις λειτουργίες της κοινωνίας όπως οι μεταφορές, η στέγαση, τα χαρακτηριστικά και η χωροθέτηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων, η κατανάλωση (της ενέργειας συμπεριλαμβανομένης), το αστικό περιβάλλον και τα σύγχρονα πρότυπα διαβίωσης. Η αναγκαιότητα κοινωνικών λύσεων επιβεβαιώνεται από την ίδια την Ιστορία: η επιβίωση απέναντι στις ενεργειακές και περιβαλλοντικές κρίσεις εκτιμάται ότι κρίθηκε σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από την ικανότητα των κοινωνιών να προσαρμόσουν συνολικότερα τη δομή και τα καταναλωτικά τους πρότυπα παρά από τη δυνατότητα ανεύρεσης και εφαρμογής νέων τεχνολογιών παραγωγής ενέργειας (Cohen, 2008).

2. Η ανανέωση της συνδικαλιστικής παρέμβασης

Τα συνδικάτα εργαζομένων, κυρίως στον τομέα της ενέργειας, δεν μπορούν να απουσιάζουν από τις εν λόγω συζητήσεις. Οι εργαζόμενοι διαθέτουν κρίσιμες γνώσεις και επαγγελματικές εμπειρίες για τα χαρακτηριστικά και τη λειτουργία των ενεργειακών υποδομών και επιχειρήσεων, καθώς και για τις δυνατότητες και τα όριά τους. Η ενεργή και εποικοδομητική συμμετοχή τους στο διάλογο για τη σχέση μεταξύ Ενέργειας, Οικονομίας, Κοινωνίας και Περιβάλλοντος αποτελεί συνεπώς βασική προϋπόθεση για την αξιοπιστία, την αποτελεσματικότητα και τον δημοκρατικό χαρακτήρα των πορισμάτων του. Η αναγκαιότητα αυτή καθίσταται ακόμα πιο επιτακτική αν ληφθεί υπόψη ότι η έκβαση της ενεργειακής κρίσης παραμένει ένα «ανοιχτό» ακόμα ζήτημα με προφανείς, ταυτόχρονα, ταξικές προεκτάσεις (Abramsky, 2009). Έτσι, οι νέοι κοινωνικοί συσχετισμοί που θα προκύψουν από τις διάφορες δυνητικές «λύσεις» στο ενεργειακό πρόβλημα θα εκδηλωθούν σε τρία κυρίως επίπεδα:

- σε επίπεδο εργαζομένων στον ενεργειακό τομέα (ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης)
- σε επίπεδο χρηστών της ενέργειας (κατανομητικές ανισότητες των πολιτικών άμβλυνσης της κλιματικής αλλαγής και των νεοφιλελευθέρων μεταρρυθμίσεων στον ενεργειακό τομέα)
- τέλος, σε επίπεδο τοπικών κοινωνιών (χωροθέτηση και θετικές/αρνητικές εξωτερικές οικονομίες των νέων ενεργειακών εγκαταστάσεων).

Η άκρως αναγκαία συμμετοχή των εργαζομένων στις παραπάνω διεργασίες φαίνεται εντούτοις να προσκρούει στα παραδοσιακά χαρακτηριστικά και το πεδίο παρέμβασης των συνδικάτων της ενέργειας. Τα χαρακτηριστικά αυτά υπήρξαν απόρροια του υπό εξάντληση μοντέλου δημόσιας επιχείρησης που επικράτησε στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη.

2.1 Η συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο της φορντικής δημόσιας επιχείρησης

Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο το κράτος αντικατέστησε την ιδιωτική πρωτοβουλία με στόχο την ανάπτυξη βασικών υποδομών και δικτύων και τη διαχείριση υπηρεσιών τις οποίες ονόμασε «κοινής ωφελείας» (Ευσταθόπουλος, 2012). Η δημιουργία θεσμών όπως η δημόσια επιχείρηση σηματοδότησε τη μετάβαση από την κυρίαρχη ως τότε αντίληψη του κράτους «ισχύος και εξουσίας» σε ένα κράτος στην υπηρεσία του πολίτη, εγγυητή της κοινωνικής και εργασιακής συναίνεσης και με ενεργητικό ρόλο όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική πρόοδο. Η παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας από δημόσιες επιχειρήσεις θεμελιώνει τον κοινωνικό χαρακτήρα αγαθών και υπηρεσιών όπως η ενέργεια, οι δημόσιες συγκοινωνίες, οι ταχυδρομικές μεταφορές και οι τηλεπικοινωνίες.

Ως αποτέλεσμα, τα συνδικάτα του τομέα της ενέργειας, κινήθηκαν ιστορικά σε ένα ελεγχόμενο και ευνοϊκό για τον κόσμο της εργασίας περιβάλλον. Ειδικότερα, κύρια στοιχεία του εν λόγω περιβάλλοντος στην ενέργεια ήταν:

- η ύπαρξη κρατικού μονοπωλίου και μιας ισχυρής καθετοποιημένης δημόσιας επιχείρησης
- η παρουσία του κράτους ως αποκλειστικού ρυθμιστή του *γενικού συμφέροντος*
- η διασφάλιση του κοινωνικού χαρακτήρα της ενέργειας στη βάση σταυροειδών επιδοτήσεων μεταξύ καταναλωτών και επιχειρήσεων (μια πολιτική που επέτρεπε η διατήρηση οικονομιών με «κλειστά» σχετικά σύνορα) αλλά και μεταξύ περιοχών, στο όνομα της περιφερειακής συνοχής και ανάπτυξης
- η κατοχύρωση, τέλος, των συλλογικών διαπραγματεύσεων, η διασφάλιση ενός ευνοϊκού εργασιακού περιβάλλοντος και η αναζήτηση υψηλού βαθμού κοινωνικής συναίνεσης.

Ως αποτέλεσμα, οι εργαζόμενοι σε αυτές τις επιχειρήσεις ποτέ δεν συμμετείχαν πραγματικά ενεργά στη διαμόρφωση των αναπτυξιακών και άλλων στρατηγικών της επιχείρησής τους. Την ευθύνη γι' αυτό έφερε αποκλειστικά η διοίκηση, ενώ οι συνδικαλιστικοί εκπρόσωποι περιόριζαν τη δράση τους σε ζητήματα που αφορούσαν ως επί το πλείστον τα εργασιακά τους δικαιώματα (Sindic, 2006).

3. Η κωδικοποίηση των απόψεων των ενδιαφερόμενων μερών του τομέα της ενέργειας

3.1 Εργαλεία

Η συμμετοχή στη δημόσια συζήτηση για την ενέργεια, όσο και συνολικότερα η οργάνωση και εμπύχωση αυτού του διαλόγου, προϋποθέτει την αξιοποίηση ειδικά προσαρμοσμένων εργαλείων. Τα εργαλεία αυτά οφείλουν να καταγράφουν το σύνολο των προσδοκίων που εκφράζουν τα επιμέρους ενδιαφερόμενα μέρη

του τομέα της ενέργειας. Η «σύνθετη σκέψη» του Εντγκάρ Μορέν αποδεικνύεται ιδιαίτερα χρήσιμη και στην προκειμένη περίπτωση, διευκολύνοντας την ανάλυση σύνθετων φαινομένων όπως αυτό της ενέργειας. Η προτεινόμενη ανάλυση μπορεί να περιγραφεί ως ένα είδος σκέψης που αποδέχεται τις συναρμογές μεταξύ των επιμέρους πεδίων σκέψης και τη διεπιστημονικότητα, ώστε οι επιμέρους διαστάσεις και συνιστώσες ενός προβλήματος να προσεγγίζονται σε σχέση με το σύνολο στο οποίο ανήκουν, και το σύνολο σε σχέση πάντα με τις επιμέρους συνιστώσες του.

Έτσι, σύμφωνα με τον Μορέν:

«Η ενέργεια δεν θέτει αποκλειστικά τεχνικά και οικονομικά προβλήματα. Εμμέσως, προκύπτουν ζητήματα που αφορούν στις μεταφορές, τις κατοικίες, την παραγωγή, την κατανάλωση, την πόλη, τον τρόπο ζωής. Μας οδηγεί να στοχαστούμε για προβλήματα-κλειδιά της κοινωνίας. Η ενέργεια αποτελεί ως εκ τούτου ένα σύμπλεγμα που συμπεριλαμβάνει τις ατομιστικές συμπεριφορές και σκοπιμότητες που σημαδεύουν την καθημερινή και προσωπική μας διαβίωση. Οφείλουμε ως εκ τούτου να τοποθετηθούμε μέσα στην πολυπλοκότητα που την χαρακτηρίζει. Συμπερασματικά, οφείλουμε να προσεγγίσουμε τις επιμέρους συνιστώσες σε σχέση με το σύνολο στο οποίο ανήκουν και ταυτόχρονα, να προσεγγίζουμε το σύνολο πάντα σε σχέση με τις επιμέρους συνιστώσες. Οι αποσπασματικές πραγματογνωμοσύνες πρέπει να αποφεύγονται και να ζητούνται πραγματογνωμοσύνες που να τοποθετούν το αντικείμενο τους μέσα στο περιβάλλον τους. Τέλος, το εν λόγω σύμπλεγμα συμπεριλαμβάνει προβλήματα πολιτισμού, εφόσον ο πολιτισμός μας χαρακτηρίζεται από την αδιάκοπη ανάπτυξη της τεχνικοοικονομικής και βιομηχανικής του διάστασης, που συμπεριλαμβάνει την συνεχή αύξηση των αναγκών, των παραγωγών και των καταναλώσεων, συμπεριλαμβανόμενης και της ενεργειακής κατανάλωσης. Αρχίζουμε μόλις να συνειδητοποιούμε ότι η κατανάλωση αυτή οδηγεί σε σπατάλες που δημιουργούν με την σειρά τους την σπανιότητα και την υποβάθμιση. Οφείλουμε να συνειδητοποιήσουμε ότι η κατάσταση αυτή προϋποθέτει καινοτομίες και μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς».

Η εφαρμογή της σύνθετης σκέψης του Μορέν στον τομέα της ενέργειας παρουσιάζει υψηλό βαθμό συνάφειας με εργασίες τόσο σε ερευνητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο άσκησης πολιτικής που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη κατά τη συγκεκριμένη περίοδο στο συνολικότερο πεδίο των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας (που συμπεριλαμβάνει, μαζί με τον κλάδο τηλεπικοινωνιών, τις δημόσιες μεταφορές και τον τομέα της ύδρευσης, καθώς και τους κλάδους ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου). Το σύστημα αξιολόγησης των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας του διεθνούς ερευνητικού δικτύου CIRIEC και του Ευρωπαϊκού Κέντρου Επιχειρήσεων που παρέχουν Δημόσιες Υπηρεσίες (CEEP) αποτελεί χαρακτηριστικό και ιδιαίτερα αξιολογικό παράδειγμα.

3.2 Το σύστημα αξιολόγησης CEEP/CIRIEC

Το σύστημα αξιολόγησης CEEP/CIRIEC αποτελεί προϊόν της συνεργασίας δύο εκ των σημαντικότερων διεθνών φορέων στο πεδίο των υπηρεσιών και επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας². Η ανάγκη διαμόρφωσης του συγκεκριμένου συστήματος προέκυψε από τη διαπίστωση ότι οι πολιτικές ανάπτυξης του ανταγωνισμού και οι ιδιωτικοποιήσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν συνοδεύονταν από ανάλογους εξειδικευμένους μηχανισμούς και εργαλεία για τη συστηματική και συνεκτική καταγραφή των αποτελεσμάτων τους. Το σύστημα αυτό προτείνει συνεπώς έναν διευρυμένο αριθμό επιδόσεων και κριτηρίων αξιολόγησης σε σχέση με τις συμβατικές μεθόδους μέτρησης της οικονομικής αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας (παραγωγικότητα, κερδοφορία κ.λπ.). Η αξιοποίηση ποιοτικών στοιχείων, βάσει ερευνών πεδίου και συνεντεύξεων με ενδιαφερόμενα μέρη για όλες τις κατηγορίες επιδόσεων του συστήματος αξιολόγησης, έχει αποδειχθεί, κατά την άποψη του συντάκτη, ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο με συμπληρωματικό και υποστηρικτικό ρόλο ως προς την αξιοποίηση ποσοτικών στοιχείων. Η αξιολόγηση και ο δημόσιος διάλογος εισέρχονται με τον τρόπο αυτό σε μια σχέση αλληλοτροφοδότησης: Η ποιοτική έρευνα επιτρέπει την ενίσχυση των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης,

² CEEP/CIRIEC (2000), 'Services of General Economic Interest in Europe - Regulation, Financing, Evaluation, Good Practices'.
http://www.ciriec.ulg.ac.be/fr/telechargements/RESEARCH_REPORTS/CEEP_summary.pdf

ενώ η πλουραλιστική, δημοκρατική και διευρυμένη αξιολόγηση του τομέα της ενέργειας ενισχύει τη διεξαγωγή της δημόσιας συζήτησης και την αποτελεσματικότητα, εντέλει, της άσκησης πολιτικής.

3.3 Συλλέγοντας τις απόψεις των ενδιαφερόμενων μερών του κλάδου ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα

Οι βασικές αρχές και κατευθυντήριες γραμμές του συστήματος CEEP/CIRIEC αξιοποιήθηκαν σε πρόσφατη εργασία για την αξιολόγηση της εγχώριας αγοράς ενέργειας για το έτος 2012³. Στο πλαίσιο αυτό, καταγράφηκαν οι απόψεις και θέσεις μιας πλειάδας φορέων, όπως φορείς άσκησης πολιτικής, επιχειρήσεις και συνδικαλιστικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στην εγχώρια αγορά ηλεκτρικής ενέργειας (ΔΕΗ, ΡΑΕ, ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ, ΕΣΑΗ, ΕΣΗΑΠΕ, ΚΑΠΕ κ.λπ.) ή φορείς που συνδέονται άμεσα με τις δραστηριότητες του συγκεκριμένου κλάδου (ερευνητικοί φορείς, καταναλωτικές οργανώσεις, περιβαλλοντικοί φορείς, φορείς εκπροσώπησης επιχειρήσεων κ.λπ.)⁴.

Ειδικότερα, τα κύρια πεδία για τα οποία αναζητήθηκαν πληροφορίες είναι:

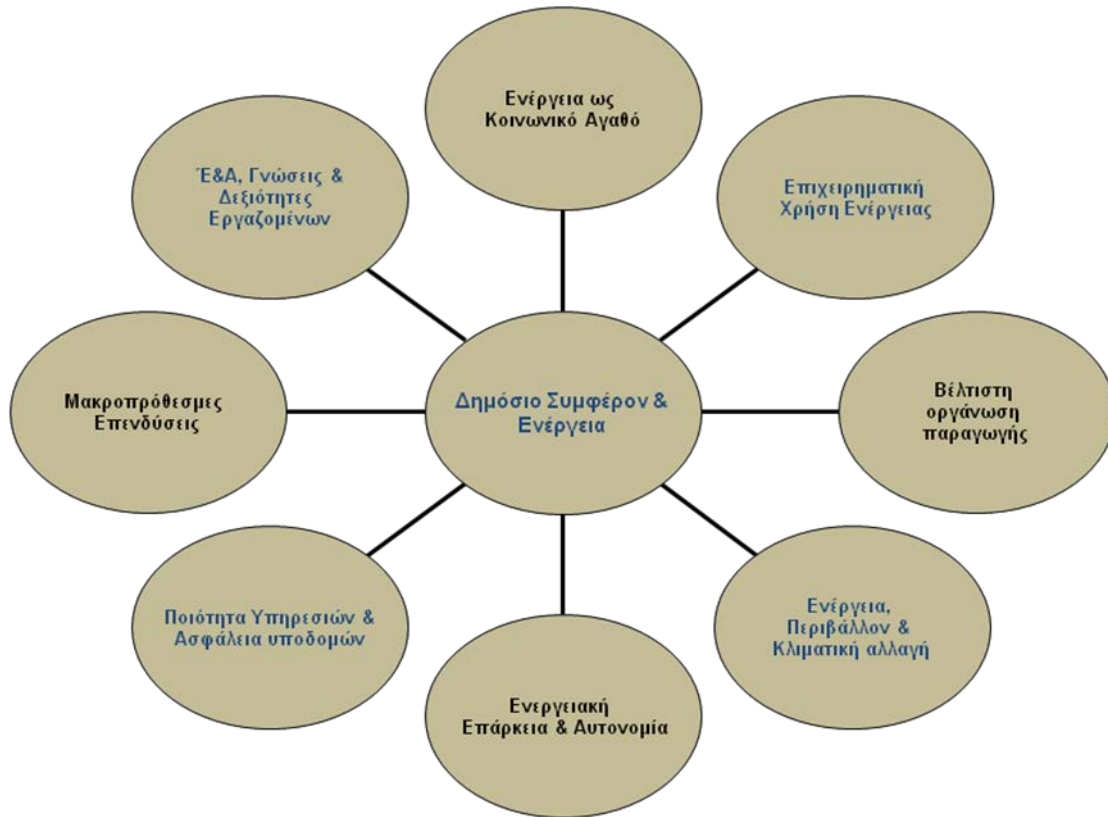
1. Το θέμα της πρόσβασης και χρήσης των πολιτών στις υπηρεσίες ηλεκτρικής ενέργειας (εξέλιξη τιμών, πολιτικές για την παρακολούθηση και αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας, επάρκεια κοινωνικών τιμολογίων, υπηρεσίες για την αποφυγή της διακοπής ρεύματος, αξιοποίηση ευρωπαϊκού θεσμικού πλαισίου για τη διασφάλιση του κοινωνικού ρόλου των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας) και της χωρικής προσβασιμότητας και συνοχής (κριτήρια τιμολόγησης και συμβολή στην ηλεκτροδότηση απομονωμένων/νησιωτικών περιοχών).
2. Το ζήτημα της χρήσης του ηλεκτρικού ρεύματος από τις μικρομεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις (οικονομική χρήση της ενέργειας).
3. Το θέμα της συμβολής στην επίτευξη των ευρωπαϊκών δεσμεύσεων για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και σε ευρύτερες δράσεις για την προστασία του περιβάλλοντος σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.
4. Η ποιότητα των σχέσεων με τους καταναλωτές (αξιοπιστία παρόχων, διαφάνεια συμβολαίων και λογαριασμών, ταχύτητα και ποιότητα ανταπόκρισης σε αιτήματα των καταναλωτών, ύπαρξη και τήρηση Χάρτας καταναλωτών, διενέργεια ερευνών καταναλωτών κ.λπ.).
5. Η ασφάλεια των υποδομών για το ανθρώπινο και το φυσικό περιβάλλον καθώς και η σταθερότητα του συστήματος (διακοπές, black-out κ.λπ.).
6. Οι επενδύσεις σε νέες τεχνολογίες, γνώσεις και υποδομές για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων, την ικανοποίηση των κοινωνικών προσδοκιών κ.λπ.
7. Η συμβολή στην ενεργειακή ασφάλεια, στη διενέργεια σημαντικών μακροπρόθεσμων επενδύσεων, στη διαφοροποίηση του ενεργειακού μείγματος κ.λπ.
8. Η συμβολή στην απασχόληση, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά (επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό του κλάδου για την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων για τις ΑΠΕ, την εξοικονόμηση ενέργειας κ.λπ.).

³ «Αγορά Ηλεκτρικής Ενέργειας & Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού: Έκθεση αξιολόγηση για το έτος 2012 & Προτάσεις για την καταπολέμηση της ενεργειακής φτώχειας», Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Δεκέμβριος 2012 (υπό δημοσίευση).

⁴ Η συλλογή αυτών των απόψεων πραγματοποιήθηκε βάσει συνεντεύξεων με φορείς και διεξοδικής έρευνας γραφείου. Η έρευνα γραφείου ειδικότερα στηρίχθηκε στη συγκέντρωση των επίσημων θέσεων των άμεσα εμπλεκόμενων στην αγορά ενέργειας φορέων, είτε από την ιστοσελίδα τους είτε από τα επίσημα έγγραφα που υπέβαλαν στις διαβουλεύσεις της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας.

Σχήμα 1

Πεδία αξιολόγησης του κλάδου/αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας

4. Συνοπτικά αποτελέσματα της αξιολόγησης για το έτος 2012

Η καταγραφή των βασικών δεδομένων της αγοράς ενέργειας για το έτος 2012, σε συνδυασμό με την κωδικοποίηση και εξέταση των απόψεων που εκφράζουν οι σχετικοί φορείς, παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για την υφιστάμενη κατάσταση στον εγχώριο ενεργειακό τομέα. Ξεχωρίζουν ειδικότερα μια σειρά από κρίσιμα ζητήματα.

4.1 Κλίμα αβεβαιότητας

Πρώτον, όπως καταγράφηκε στις περισσότερες τοποθετήσεις των ενδιαφερόμενων μερών, ένα κλίμα ανησυχίας, αδιεξόδου έως και επικείμενης κατάρρευσης της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας είναι σήμερα κυρίαρχο. Η αίσθηση αυτή καταγράφηκε σε όλο το φάσμα των παραγωγών ενέργειας (δημόσιες ενεργειακές επιχειρήσεις, εναλλακτικοί παραγωγοί, ΑΠΕ), στους θεσμικούς φορείς της αγοράς, καθώς και από την πλευρά των καταναλωτών. Η γενικευμένη αυτή κρίση, που αποδίδεται στις επιπτώσεις της παρατεταμένης ύφεσης της ελληνικής οικονομίας, ασκεί σημαντικές πιέσεις από την πλευρά της προσφοράς ηλεκτρικής ενέργειας μέσω α) της μείωσης της κατανάλωσης ενέργειας και ως εκ τούτου των εσόδων των ενεργειακών επιχειρήσεων, β) της έλλειψης χρηματοδοτικών πόρων και ρευστότητας, που δυσχεραίνει όχι μόνο τη διενέργεια επενδύσεων αλλά ακόμα και την κάλυψη βασικών αναγκών όπως η αναχρηματοδότηση εταιρικών χρεών. Παράλληλα, η είσπραξη του ΕΕΤΗΔΕ μέσω των λογαριασμών της ΔΕΗ εκτιμάται ότι διαδραμάτισε αποσταθεροποιητικό ρόλο ως προς τις συνθήκες λειτουργίας του ήδη εύθραυστου συστήματος ηλεκτρικής ενέργειας.

Πέρα από την αδιαμφισβήτητη επίπτωση της ύφεσης, καταγράφονται σοβαρές ενδείξεις ότι η εγχώρια αγορά ενέργειας στηριζόταν σε ένα μη βιώσιμο -από χρηματοδοτική άποψη- μοντέλο, με κύρια χαρακτηριστικά το ιδιαίτερα υψηλό κόστος ανάπτυξης του τομέα των ΑΠΕ, την καθυστέρηση ή

παρεμπόδιση της ΔΕΗ ως προς τη διενέργεια των απαιτούμενων επενδύσεων για την ελαχιστοποίηση του κόστους αποφυγής CO₂, καθώς και το υψηλό επίσης κόστος διείσδυσης στην αγορά των εναλλακτικών προμηθευτών ενέργειας (φυσικό αέριο). Τα παραπάνω οδηγούν σήμερα σε μια αναγκαία ριζική αναδιοργάνωση της εγχώριας αγοράς, με αβέβαια ωστόσο αποτελέσματα για το καταναλωτικό κοινό και κυρίως για τους οικιακούς χρήστες.

4.2 Δημοκρατικό έλλειμμα

Δεύτερον, η απουσία εξωτερικών ενδιαφερόμενων μερών (καταναλωτικές οργανώσεις, φορείς εκπροσώπησης ευπαθών ομάδων, οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης, περιβαλλοντικές οργανώσεις, επαγγελματικοί φορείς, συνδικαλιστικές οργανώσεις) από τις θεσμικές διαδικασίες και διαβουλεύσεις π.χ. για την αναδιοργάνωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας εγείρει ανησυχίες για την έκβαση αυτών των διεργασιών. Η δημόσια συζήτηση για το συγκεκριμένο θέμα επικεντρώθηκε -παρά τις αναφορές στη δυνατότητα συμπίεσης του κόστους μέσω ανάπτυξης του υγιούς ανταγωνισμού- σε μια λογική επαναεπιμερισμού του κόστους που προκύπτει από τις ασκούμενες σήμερα πολιτικές στην εγχώρια αγορά (με σημαντικότερες αυτές της ανάπτυξης του ανταγωνισμού και της καταπολέμησης της κλιματικής αλλαγής). Κύριο στόχο αυτής της διαδικασίας δεν αποτελεί ο περιορισμός των προσόδων που λαμβάνουν οι νεοεισερχόμενοι ενεργειακοί παίκτες από την πλευρά της προσφοράς αλλά, αντιθέτως, η περαιτέρω και αλόγιστη επιβάρυνση του καταναλωτικού κοινού, και κυρίως των οικιακών καταναλωτών. Ως αποτέλεσμα, δεν είναι τυχαίο ότι η ανάπτυξη του ανταγωνισμού εκλαμβάνεται από μερίδα των ενδιαφερόμενων μερών ως μια άκρως προσηματική διαδικασία, απώτερο στόχο της οποίας συνιστά η δημιουργία συνθηκών εγγυημένης και υψηλής κερδοφορίας για έναν περιορισμένο αριθμό ενεργειακών παικτών εις βάρος του κοινωνικού συνόλου.

Η παρατήρηση αυτή καθιστά περισσότερο επίκαιρη από ποτέ την πρόταση με αντικείμενο τη διαμόρφωση μιας ανανεωμένης ρυθμιστικής πολιτικής, η οποία θα υπερβαίνει το περιοριστικό πλαίσιο του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού και της Ενιαίας Αγοράς. Με αυτό τον τρόπο, κατά τον Bauby (2005), η ρύθμιση μπορεί να αποκτήσει διευρυμένο ρόλο με αντικείμενο την υλοποίηση δημόσιων κλαδικών ή οριζόντιων πολιτικών, τη διασφάλιση μιας ισορροπημένης σχέσης μεταξύ των στόχων *Γενικού Συμφέροντος* και του *Δικαίου Ανταγωνισμού*, την πρόβλεψη ικανοποιητικών χρηματοδοτικών μηχανισμών για τη διασφάλιση των απαραίτητων μακροπρόθεσμων επενδύσεων για την καθολικότητα, την ποιότητα και τη συνέχιση των παρεχόμενων υπηρεσιών, τον δίκαιο επιμερισμό των δαπανών που προορίζονται για την εκπλήρωση στόχων γενικού συμφέροντος, καθώς και την πλαisiώση ενός πλουραλιστικού μηχανισμού αξιολόγησης που θα ελέγχει την οικονομική και κοινωνική αποτελεσματικότητα του συστήματος, διασφαλίζοντας τη συνεχή προσαρμογή των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας στις ατομικές και συλλογικές ανάγκες των πολιτών. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη σημασία αποκτούν προτεραιότητες όπως η εδραίωση μιας ρύθμισης «ενδιαφερόμενων μερών» (stakeholders) και όχι «εμπειρογνώμων», όπως σήμερα, η διασφάλιση της δυνατότητας έκφραση όλων των εμπλεκόμενων φορέων (νοικοκυριά, βιομηχανικοί πελάτες, περιβαλλοντικές οργανώσεις, συνδικαλιστικές οργανώσεις, κάτοικοι της υπαίθρου, τοπική αυτοδιοίκηση, εργαζόμενοι) καθώς και η γνωμοδότηση της ρυθμιστικής αρχής ως εμπυχωτή διευρυμένων και αντιπροσωπευτικών συλλογικών διαδικασιών.

4.3 Για ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης των ΑΠΕ

Τρίτον, το μοντέλο ανάπτυξης των ΑΠΕ στην Ελλάδα συνιστά πεδίο σημαντικών αντιπαραθέσεων. Όπως ορθά επισημαίνεται από φορείς εκπροσώπησης των καταναλωτών, το μοντέλο αυτό κινδυνεύει να στιγματίσει τον κλάδο, υποβιβάζοντας τις ΑΠΕ από «ευκαιρία» για την αειφόρο ανάπτυξη και τον κοινωνικό χαρακτήρα της ενέργειας σε μια ακόμη «φούσκα» με έντονα αυξητικές επιπτώσεις ως προς τις δαπάνες των νοικοκυριών σε ενεργειακά αγαθά.

Ζητήματα όπως η χωροθέτηση των εγκαταστάσεων ΑΠΕ, τα χαρακτηριστικά και η προέλευση του σχετικού εξοπλισμού, οι σχέσεις των επενδυτικών σχεδίων με τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών, οι μορφές ιδιοκτησιακού καθεστώτος, καθώς και η επίπτωση των παραπάνω στην ευστάθεια του ηλεκτρικού συστήματος, χρήζουν επιτακτικά επαναπροσδιορισμού. Κρίσιμο χαρακτήρα ωστόσο λαμβάνει η

διαμόρφωση πολιτικών ικανών να συμφιλιώσουν την κοινωνική και περιβαλλοντική διάσταση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Το ζήτημα αυτό παραπέμπει γενικότερα στην αναδυόμενη προβληματική σε ευρωπαϊκό επίπεδο για τη διασφάλιση της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης (Climate Justice), δηλαδή την άμβλυση τεσσάρων μορφών περιβαλλοντικών ανισοτήτων (Laurent, 2012), ήτοι α) το βαθμό έκθεσης σε αρνητικές περιβαλλοντικές και σε οικολογικές καταστροφές (ανισότητες έκθεσης), β) τις καταναμητικές ανισότητες που συνδέονται με την άνιση επίπτωση των περιβαλλοντικών πολιτικών στα διάφορα εισοδηματικά στρώματα, γ) τις ανισότητες περιβαλλοντικής επίπτωσης (όλες οι κοινωνικές ομάδες δεν έχουν την ίδια επίπτωση στο περιβάλλον) και δ) την άνιση συμμετοχή των κοινωνικών ομάδων στη διαμόρφωση των δημόσιων περιβαλλοντικών πολιτικών.

4.4. Δημοκρατικός ενεργειακός σχεδιασμός

Τέταρτον, η σύσταση αξιόπιστων και βιώσιμων δομών για τον μακροπρόθεσμο ενεργειακό σχεδιασμό και την παρακολούθηση της ενεργειακής πολιτικής αποτελεί επιτακτική ανάγκη για μεγάλο μέρος των ενδιαφερόμενων μερών της αγοράς ενέργειας. Ειδική αναφορά γίνεται στην ανάγκη παρακολούθησης των τάσεων και δυναμικών στον κλάδο των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας με στόχο την επίτευξη βέλτιστων αποτελεσμάτων για το κοινωνικό σύνολο. Ο δημοκρατικός σχεδιασμός των πολιτικών για την ενέργεια οφείλει μεταξύ άλλων να διαμορφώσει κοινά αποδεκτές και βιώσιμες λύσεις για τη συμφιλίωση της στρατηγικής διάστασης της ενέργειας (ενεργειακός εφοδιασμός, ευστάθεια παραγωγής, ανταγωνιστικότητα οικονομίας) με τη στρατηγική μετάβασης προς ένα αειφόρο ενεργειακό μοντέλο.

Στο πλαίσιο αυτό, διάφορα κρίσιμα ερωτήματα μένουν αναπάντητα, όπως, για παράδειγμα, ο βαθμός στον οποίο οι τεχνολογίες καθαρού άνθρακα δύνανται να συμφιλιώσουν τις δύο διαστάσεις (στρατηγική και περιβαλλοντική) ή, αντίστροφα, το ερώτημα με ποιον τρόπο και σε τι χρονικό ορίζοντα μπορούν οι ΑΠΕ να διασφαλίσουν, συγκριτικά με τις συμβατικές πηγές ενέργειας, μία σταθερή παροχή ενέργειας σε προσιτό οικονομικό κόστος για τον πληθυσμό. Μια επιπλέον διάσταση που οφείλει να διερευνηθεί - μακριά από ανταγωνισμούς και σκοπιμότητες μεταξύ υφιστάμενων παικτών της αγοράς ενέργειας - αφορά τη χρήση του φυσικού αερίου ως πρωτεύουσας πηγής ενέργειας στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας με κριτήριο την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού και το κόστος παροχής ηλεκτρικής ενέργειας συγκριτικά με άλλες επιλογές και ενεργειακά μείγματα.

4.5 Ενέργεια ως κοινωνικό αγαθό

Τέλος, το θέμα του κοινωνικού χαρακτήρα της ενέργειας λαμβάνει, στην εξαιρετικά κρίσιμη τρέχουσα κοινωνικοοικονομική συγκυρία, επιτακτικό χαρακτήρα. Η αντιμετώπιση του εν λόγω προβλήματος αποκλειστικά μέσω της διεύρυνσης των δικαιούχων του ΚΟΤ δεν φαίνεται να αποτελεί επαρκή λύση, τη στιγμή που έχουν προαναγγελθεί νέες και ιδιαίτερα αυξημένες ανατιμήσεις του ηλεκτρικού ρεύματος, οι οποίες ακυρώνουν την έκπτωση που παρέχει το κοινωνικό τιμολόγιο (στην πράξη, μέρος της εν λόγω έκπτωσης πιθανόν να έχει ήδη ακυρωθεί λόγω των αλληπάλληλων και πολυάριθμων αυξήσεων στα τιμολόγια της ΔΕΗ από τις αρχές του 2010 μέχρι σήμερα).

Ανησυχητική επίσης κρίνεται η πρόθεση εξωτερίκευσης από την αγορά ενέργειας του κόστους που συνεπάγεται η διασφάλιση του κοινωνικού χαρακτήρα των ενεργειακών αγαθών. Η χρηματοδότηση αυτού του κόστους σε συνθήκες δημοσιονομικής κατάρρευσης από τον κρατικό προϋπολογισμό όχι μόνο δημιουργεί συνθήκες χρηματοδοτικής αβεβαιότητας αλλά επιπλέον αναιρεί τη δυνατότητα ρύθμισης του ανταγωνισμού για την επίτευξη κοινωνικών στόχων όπως η καταπολέμηση της ενεργειακής φτώχειας.

Συζήτηση

Η καταγραφή των απόψεων που εκφράζει το ετερογενές-διευρυμένο σύνολο των ενδιαφερόμενων μερών της ενέργειας συμβάλλει στον προσδιορισμό των σημείων που εμποδίζουν την ανάπτυξη ή συνέχιση της δημόσιας συζήτησης για την ενέργεια (dead ends). Η κωδικοποίηση αυτών των σημείων παρέχει έτσι στα συνδικάτα ένα πλαίσιο αποτελεσματικής παρέμβασης στη σχετική συζήτηση. Ο εγχώριος τομέας της

ενέργειας έχει πράγματι εξελιχθεί σε ένα πεδίο αντικρουόμενων απόψεων με αντικείμενο την προώθηση φαινομενικά (ή και πραγματικά) αντιφατικών στόχων, όπου τείνει να κυριαρχήσει η πολεμική εις βάρος του εποικοδομητικού διαλόγου. Συνοπτικά, το πλαίσιο παρέμβασης στη δημόσια συζήτηση μπορεί να διαρθρωθεί στη βάση των πέντε πιο ευδιάκριτων αδιεξόδων που καταγράφηκαν. Τα αδιέξοδα αυτά εκφράζονται υπό τη μορφή αντιθέσεων μεταξύ των διαφόρων διαστάσεων της ενέργειας (οικονομική, κοινωνική, στρατηγική, περιβαλλοντική, δημοκρατική), ήτοι μεταξύ:

- Της *κοινωνικής* διάστασης με την *οικονομική* (η ηλεκτρική ενέργεια είναι ταυτοχρόνως «κοινωνικό αγαθό» που είναι αναγκαίο για την αξιοπρεπή διαβίωση των πολιτών αλλά και «οικονομικό αγαθό» που καθορίζει το κόστος παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και συνολικότερα την ανταγωνιστικότητα του εθνικού παραγωγικού συστήματος σε συνθήκες «ανοιχτής οικονομίας»). Με την ανάπτυξη του ανταγωνισμού διακρίνεται ωστόσο ο κίνδυνος επικράτησης της οικονομικής διάστασης έναντι της κοινωνικής, με αποτέλεσμα την αύξηση της ενεργειακής φτώχειας. Η δυνατότητα υπέρβασης της αντιπαραθετικής σχέσης «οικονομικού –κοινωνικού» μέσω της υλοποίησης εκτεταμένων προγραμμάτων εξοικονόμησης ενέργειας και ενεργειακής αποδοτικότητας για όλες τις χρήσεις δεν φαίνεται να έχει ακόμα εδραιωθεί στη δημόσια συζήτηση.
- Της *περιβαλλοντικής* διάστασης με την *κοινωνική* (οι υποστηρικτές του «φθηνού ρεύματος» επικρίνουν το υψηλό κόστος παραγωγής των ΑΠΕ, προβάλλοντας ταυτόχρονα τις τεχνολογικές δυνατότητες δραστικής μείωσης των εκπομπών από την παραγωγή ενέργειας βάσει ορυκτών καυσίμων, ενώ οι υποστηρικτές των ΑΠΕ απορρίπτουν την παραγωγή φθηνού ρεύματος βάσει ορυκτών καυσίμων για περιβαλλοντικό-κοινωνικούς λόγους και αμφισβητούν τη δυνατότητα μιας περιβαλλοντικά φιλικής αξιοποίησης του λιγνίτη). Συνολικότερα, εκτιμάται ότι δεν έχουν διαμορφωθεί πολιτικές ικανές να συμφιλιώσουν τις δύο αυτές διαστάσεις ώστε να διασφαλιστεί η αναγκαία –ευρεία- κοινωνική στήριξη των πολιτικών μετάβασης προς ένα νέο αειφόρο ενεργειακό υπόδειγμα.
- Της *στρατηγικής* διάστασης με την *περιβαλλοντική* (αποδίδεται μεγαλύτερη σημασία στην ύπαρξη και αξιοποίηση εγχώριων κοιτασμάτων ορυκτών καυσίμων σε σχέση με την περιβαλλοντική διάσταση, λόγω της γεωπολιτικής αβεβαιότητας και της προβλεπόμενης ραγδαίας αύξησης των τιμών της ενέργειας στις διεθνείς αγορές). Αντιθέσεις καταγράφονται επίσης μεταξύ, από τη μία, των υποστηρικτών εισαγόμενων πηγών ενέργειας (φυσικό αέριο), που διαβλέπουν στη λειτουργία των σχετικών παραγωγικών μονάδων μια αποδοτικότερη επενδυτική λύση με θετική επίδραση στην ανάπτυξη του ανταγωνισμού, στην ευελιξία του μελλοντικού συστήματος ηλεκτρικής ενέργειας (αποκεντρωμένη παραγωγή και υψηλό μερίδιο ΑΠΕ) και στο περιβάλλον, και, από την άλλη, των υποστηρικτών επενδύσεων μεγαλύτερης κλίμακας με πιο συγκεντρωτικό χαρακτήρα (ορυκτά καύσιμα), με συγκριτικά χαμηλότερο κόστος παραγωγής και μεγαλύτερη συνεισφορά στην ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού λόγω αξιοποίησης εγχώριων πηγών ενέργειας.
- Στον τομέα των ΑΠΕ, μεταξύ της *κερδοσκοπικής* με την *τοπική* διάσταση, δεδομένου ότι η επιλογή της κατά προτεραιότητα προώθησης μεγάλων επενδυτικών σχεδίων ΑΠΕ συγκρούεται με τις τοπικές κοινωνίες που δεν συμμετέχουν στον καθορισμό των ενεργειακών επενδύσεων με βάση τις ανάγκες τους. Στο πλαίσιο αυτό, αντιφάσεις καταγράφονται επίσης αναφορικά με τα τεχνικά και άλλα χαρακτηριστικά των εξοπλισμών ΑΠΕ που χρησιμοποιούνται (π.χ. εισαγωγή vs εγχώρια παραγωγή).
- Τέλος, αντιθέσεις διακρίνονται μεταξύ των υποστηρικτών της δημόσιας ιδιοκτησίας και παρέμβασης στον ενεργειακό τομέα (επαναφορά μονοπωλίου) και των υποστηρικτών της πλήρους απορρύθμισης/ιδιωτικοποίησης του κλάδου. Ένας τρίτος πόλος διαμορφώνεται με άξονα την κοινωνικοποίηση του τομέα της ενέργειας βάσει μικρών αποκεντρωμένων μονάδων συνεταιριστικής μορφής με ισχυρή τοπική αναφορά και συμπληρωματική δράση ως προς τους άλλους δύο πόλους.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Abramsky, K. (2009), "Energy and Labor in the World-Economy", The Commoner N.13, Winter 2009. <http://www.commoner.org.uk/N13/02-Abramsky.pdf>
- Bauby, P. (2005), "Les référentiels pluriels de la régulation", AITEC. <http://www.reseau-ipam.org/spip.php?article1211>
- CEEP/CIRIEC (2000), "Services of General Economic Interest in Europe - Regulation, Financing, Evaluation, Good Practices". http://www.ciriec.ulg.ac.be/fr/telechargements/RESEARCH_REPORTS/CEEP_summary.pdf
- Cohen, A. (2008), "Pourquoi les sciences humaines en temps de crise énergétique", Conférence du 17 Avril 2008, Séminaire "Énergie et développement: un enjeu de civilisation", Fondation Gabriel Péri, <http://www.gabrielperi.fr/Pourquoi-les-sciences-humaines-en>
- European Trade Union Confederation (ETUC), Instituto Sindical de Trabajo, Ambiente y Salud (ISTAS), Social Development Agency (SDA), Syndex, Wuppertal Institute, "Climate Change and Employment", 2007 Report. http://www.unizar.es/gobierno/consejo_social/documents/070201ClimateChang-Employment.pdf
- Eustathopoulos, Y. (2013), "Energy Democracy and the Future of Public Power Corporation", Background note for WG-2 on Energy democracy – controlling energy companies on the local and national level, Socioecological Transformation – Focus Energy, Vienna, 3-5 July 2013, Rosa Luxemburg Foundation. http://rosalux.gr/sites/default/files/yannis-alexis_energy_democracy_and_the_future_of_public_power_corporation.pdf
- Ευσταθόπουλος, Γ. (2012), «Δημόσιες Επιχειρήσεις: από τη μεγάλη ύφεση του '30 στη σημερινή κρίση», <http://leftlab.gr/?p=781>
- Laurent, E. (2012), "Pour une justice environnementale européenne – Le cas de la précarité énergétique", Revue de l'OFCE 2012/1, No 120. <http://www.cairn.info/revue-de-l-ofce-2012-1.htm>
- Morin, E. (2003), *Rapport du Comité des Sages pour le Débat National sur les Énergies*. <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/034000566/0000.pdf>
- Sindic, P. (2006), 'Démocratie participative et appropriation citoyenne des activités productives', Contribution a l'atelier 'Quelle démocratie participative', 19-20 Mai 2006, Espaces Marx. <http://www.espaces-marx.net/spip.php?article165>

Ενδεικτική βιβλιογραφία για το θέμα των συνδικάτων, της κλιματικής αλλαγής και των επιχειρήσεων του τομέα της ενέργειας:

- INE-ΓΣΕΕ (2011), «Πράσινη Οικονομία, Κοινωνική Συνοχή και Απασχόληση». http://www.inegsee.gr/sitefiles/files/GreenEconomy_FinalReport.pdf
- Ρυλμόν, Π. (2011), «Κόστος της κλιματικής αλλαγής, απασχόληση και οι προτάσεις για μια νέα προσέγγιση του οικονομικού σχεδιασμού», Ετήσια Έκθεση INE-ΓΣΕΕ για το έτος 2011, Μέρος 8, http://www.inegsee.gr/sitefiles/files/EKTHESH_13.pdf
- Ρυλμόν, Π. (2010), «Από την οικονομική κρίση στη βιώσιμη ανάπτυξη», Ετήσια Έκθεση INE-ΓΣΕΕ για το έτος 2010, Μέρος 9, http://www.inegsee.gr/sitefiles/files/EKTHESH_12.pdf
- Eustathopoulos, Y. (2012), "Electricity Authority of Cyprus case study", Greening of Industries in the E.U, European Monitoring Centre of Change, Eurofound. <http://www.eurofound.europa.eu/emcc/labourmarket/greening/cases/eaccyprus.htm>
- Ευσταθόπουλος, Γ. (2009), «Ο εκσυγχρονισμός των οργανισμών και υπηρεσιών κοινής ωφέλειας: μεταξύ ανταγωνιστικότητας και γενικού συμφέροντος», Έκθεση συμπερασμάτων Σεμιναρίου – Ημερίδας – Στρογγυλού Τραπέζιου, Λευκωσία, Συνδιοργάνωση ΙΝΕΚ-ΠΕΟ & ΣΗΔΗΚΕΚ-ΠΕΟ. https://docs.google.com/file/d/0ByClza_alhP3Y2tCV1RBbloyTk/edit?usp=sharing
- Ευσταθόπουλος, Γ. (2007), «Ιδιωτικοί και δημόσιο συμφέρον: Η περίπτωση των διυλιστηρίων, των λιμανιών και των τραπεζών», Ετήσια Έκθεση INE-ΓΣΕΕ 2007, Μέρος 8. http://www.inegsee.gr/sitefiles/files/EKTHESI_9.pdf

European Trade Union Confederation (ETUC)

- Study on climate change and employment <http://www.etuc.org/a/3676>
- Environmental European projects <http://www.etuc.org/r/1834>
- Sustainable Development Publications <http://www.etuc.org/r/1890>